

ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФОРМ РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ

Анотація. Проаналізований зміст сфери послуг як складної економічної категорії та особливості її розвитку в перехідній економіці, шляхи становлення організаційно-економічних форм розвитку цієї сфери в Україні.

Проведений аналіз сучасного стану тенденції розвитку галузі освіти і охорони здоров'я в Україні.

Ключові слова: сфера послуг, економічні відносини, мотиваційний механізм, суспільне відтворення, управління.

Annotation. The analysis of the contemporary state of the education, science and engineering and public health service of the Ukraine is carried out. The development tendencies of these branches of the national economy are given in the developed countries of the world.

The author's concept of the control system reforming and development is offered in education, science and engineering, public health service.

Key words: sphere of services, economic relations, motivational mechanism, public reproduction, management.

Вступ. Формування цивілізованої ринкової системи господарювання в Україні відбувається в складних умовах становлення української державності та демократизації суспільного життя. Вирішальна роль у здійсненні глибинних соціально-економічних перетворень належить людському чиннику, якісні рушії якого формуються сферою послуг – органічною складовою народногосподарського відтворювального процесу.

Світовий досвід показує, що основоположним елементом цього процесу виступає зростання послуг – надзвичайно важливих і необхідних ресурсів для розвитку суспільства, що докорінно перетворюють усю систему суспільних відносин і практику господарського життя. За такої ситуації суттєво змінюється й роль самої людини – як носія послуг із метою забезпечення поступового розвитку суспільства.

Актуальність наукового пізнання економічної природи послуг, аналіз проблем їх соціально-економічної ефективності зумовлюється передусім дедалі більшим зростанням ролі і значення сфери послуг у забезпеченні суспільного прогресу. Водночас вона пояснюється і складністю вирішення економічних проблем у такій важливій, специфічній сфері суспільної діяльності, як освіта й охорона здоров'я. З одного боку, освіта, охорона здоров'я – це сфери, призначення яких – збереження знань, здоров'я, духовний розвиток людини, розвиток культури, цивілізації. З іншого – ця сфера за умов ринкової економіки функціонує на економічних засадах, потребує всебічного врахування прибутку, що висуває необхідність ефективнішого використання фінансових ресурсів сфери послуг.

Постановка завдання. Проаналізувати сучасний стан сфери послуг і чинники, що зумовлюють її вплив на загальну динаміку відтворення. Обґрунтувати сутність сфери послуг в теоретичному аспекті та визначити важелі, завдяки яким вона може впливати на макроекономічні процеси; сформулювати роль держави у визначенні економічної ефективності діяльності сфери послуг.

Результати. У науковій літературі питання про роль і місце сфери послуг у ринковій економіці знайшло відображення в численних працях таких вчених: Г.Беккер, Б.Вейсборг, В.Петті, Д.Рікардо, А.Сміт, А.Маршалл, С.Струмлін, Дж.Мінцер, Т.Шульц, О.Ангишкін, О.Дайновський, А.Добринін, Е.Лібанова, І.Лукінов, О.Мочерний, С.Пирожков, А.Чухно, М.Шаленко та ін.

Але в цілому зазначена проблема залишається недостатньо вивченою як в українській, так і в світовій науці. Зокрема, більшість досліджень західних учених акцентує увагу лише на конкретній вартісній оцінці інвестиційного ефекту сфери послуг, що

віддзеркалює процеси зростання заробітної плати та національного доходу. Більш важливим, однак, на нашу думку, є науково обґрунтоване розуміння основних причинно-наслідкових зв'язків і залежностей, а саме: комплексного, більш широкого впливу сфери послуг і її структури, способу організації, управління й фінансування на процес суспільного розвитку. Надзвичайно важливою для сучасної України є проблема налагодження такого фінансово-економічного механізму сфери послуг, який би на основі впровадження в реальну практику принципів прозорості, відповідальності, результативності, сприяв суттєвому підвищенню рівня економічної ефективності та досягнення соціальної справедливості у сфері послуг.

Проведений аналіз сутності поняття “послуга” дозволяє стверджувати, що послуга, як загальноекономічна категорія, відображає відносини між людьми в суспільстві з приводу формування соціально-економічних умов, необхідних для функціонування суспільного відтворення. Послуга являє собою одночасний прояв як сутності праці, так і зовнішньої її форми.

Варто розрізняти:

- послугу, як особливу форму результату трудової діяльності, із приводу якої в суспільстві виникають виробничі відносини з боку її кількісної (вартості) та якісної (споживчої вартості) характеристик;
- послугу, як форму виробничих відносин: простого товарного виробництва та загального товарного виробництва.

Послуга може бути товаром і мати споживчу вартість за умов, якщо вона:

- по-перше, одна з форм реалізації людської праці;
- по-друге, є суспільною споживчою вартістю;
- по-третє, у сферу споживання переходить за допомогою обміну.

Методологічною основою дослідження вартості послуг є економічне вчення про двоїстий характер праці. У ході проведеного теоретичного дослідження суспільного змісту праці і форм його прояву у сфері послуг нами встановлено, що як результати трудової діяльності послуги представлені:

- по-перше, послугами, як особливими споживчими вартостями і послугами-функціями економічними і соціальними. Витрачена на їхнє виробництво праця не забезпечує матеріальної основи життя суспільства, а створює лише соціально-економічні умови для його розвитку;
- по-друге, в умовах суспільного поділу праці й економічної відокремленості виробників послуги набувають економічної форми руху від виробника до споживача і в такий спосіб стають носіями економічних відносин ринкової економіки;
- по-третє, їхня мінова вартість не може виражатися безпосередньо величиною витрат суспільно необхідної праці на їхнє виробництво.

Сфера послуг органічно включається в систему економічних відносин на основі того, що соціально-економічним змістом праці її працівників є обслуговування відносин власності.

Послуги, як особливі форми відбитої в них праці, знаходять відповідні рівню розвитку продуктивних сил і виробничих відносин організаційно-економічні оболонки свого руху, стають носіями системи виробничих відносин, а відносини з приводу праці в послугах відбивають основне виробниче відношення суспільства – відносини власності. Будучи похідними від відносин безпосереднього виробництва, відносини первинного присвоєння, об'єктивні відносини сфери послуг є органічним компонентом системи виробничих відносин суспільного відтворення і впливають на хід відтворювального процесу, його соціально-економічну ефективність.

У сфері послуг виділяють дві групи факторів, під впливом яких формується мотиваційна структура у сфері праці: внутрішніх, пов'язаних і які виникають унаслідок самої трудової діяльності, та зовнішніх, що знаходяться поза межею праці.

Формування ефективного механізму мотивації праці робітників сфери послуг на мікрорівні передбачає створення сприятливої мотиваційної ситуації, яка би враховувала сукупну дію всіх факторів, що активно проявляють себе на макрорівні.

Пріоритетною формою соціально-трудових відносин за умов трансформації економіки повинно стати соціальне партнерство, що передбачає використання прогресивних засобів впливу на зростання ефективності праці, підвищення ефективності виробництва і закріплення мотивів сприяння підприємництву з метою подолання кризи соціально-трудових відносин за такими напрямками: зростання престижу знань, посилення диференціації заробітної плати та інших форм трудового доходу залежно від освітнього та кваліфікаційного рівня.

Дослідження показало, що в процесі формування ринкових відносин в Україні необхідним є впровадження такого економічного механізму, який би в результаті поєднання ринкового та державного регулювання у сфері послуг забезпечував його ефективне функціонування. Ринкове середовище в галузі послуг передбачає наявність економічної свободи вибору, реалізації особистого інтересу як головного мотиву поведінки, вільного доступу до економічних ресурсів, інформації, вільного входу й виходу з галузі. Ринкове середовище формує умови вільної конкуренції, забезпечуючи таким чином еквівалентність обміну.

На основі прогнозування у сфері послуг повинно здійснюватися:

- по-перше, передбачення тенденцій розвитку суспільного відтворення на різних його рівнях, виходячи з дослідження закономірностей і факторів (внутрішніх і зовнішніх), його динаміки. При цьому варто враховувати нерівномірність, циклічність розвитку як матеріального виробництва, так і сфери послуг, окремих його галузей;

- по-друге, виявлення і добір оптимального з альтернативних шляхів впливу на майбутній розвиток економічних відносин сфери послуг, виходячи з цілей і задач соціально-економічної, науково-технічної й екологічної політики, обґрунтування на цій основі планів галузі, програм регіонів, бізнес-планів окремих установ сфери послуг;

- по-третє, прогнозна оцінка коливань ринкової кон'юнктури й соціально-економічних наслідків запропонованих ринкових, програмних рішень, своєчасне їхнє коректування при істотній зміні стану ринку, структури попиту на послуги окремих галузей.

Підприємництво стане істотним фактором розвитку сфери послуг за умови, якщо проявляться такі його функції, як:

- по-перше, використання різноманіття економічних форм відносин “виробник-споживач” при наданні послуг, що оперативно реагують на потреби суспільства;

- по-друге, затвердження почуття господаря в конкретній сфері людської діяльності;

- по-третє, вплив на зміцнення демократичних принципів суспільного й економічного життя, самоврядування тощо;

- по-четверте, зменшення прояву суб'єктивізму та волюнтаризму в період ринкової трансформації економіки України, оскільки різний рівень розвитку продуктивних сил у матеріальному виробництві та сфері послуг вимагає різних форм і методів управління підприємницькою діяльністю в галузях послуг.

Досягнення соціальної, регульованої, ефективної ринкової економіки, заснованої на принципах підприємництва – справа першорядної важливості сьогодення. Необхідне формування цілого ряду зв'язаних між собою умов: економічних, політичних, правових, психологічних, організаційних та ін., що забезпечують сприятливий підприємницький клімат у сфері послуг України. У сфері послуг можуть успішно розвиватися такі види підприємницької діяльності: виробнича, комерційна та фінансова. Реорганізації системи підприємництва в галузях матеріального виробництва та сфери послуг перешкоджають різні причини:

- досить сильні позиції адміністративно-командних методів управління;
- недосконалість фінансово-кредитного механізму;

- безвідповідальна політика оподаткування, що стримує розвиток підприємництва в масовому масштабі, а отже, і ринкових відносин;
- відсутність діючих стимулів для розвитку заповзятливості у праці, впровадження інституту менеджера-підприємця.

Сфера послуг сама повинна впливати на зміну структури потреб населення в послугах, формувати нові потреби населення.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна зробити такі висновки:

1. Праця у сфері послуг спрямована на формування соціально-економічних умов для функціонування відносин привласнення на стадіях розподілу і споживання, забезпечуючи розвиток усіх фаз суспільного відтворення в діалектичній єдності.

Найважливіша особливість відтворення основних фондів сфери послуг полягає в тому, що за своєю економічною природою вони є споживчими благами тривалого користування, створюють матеріальні передумови росту добробуту людей. На відміну від відтворення основних виробничих фондів відтворення основних фондів у сфері послуг має переважно соціальну спрямованість.

В умовах переходу до ринкової економіки праця робітників сфери послуг повинна бути спрямована на організацію таких нових форм зовнішнього прояву відносин власності, які дозволяють суспільству дійсно виконувати всі соціально-економічні функції, реально діяти як єдиний і опосередкований суб'єкт відносин щодо використання засобів виробництва відповідно до їх "суспільної природи".

2. Формування ефективного механізму мотивації праці, робітників сфери послуг на мікрорівні передбачає створення сприятливої мотиваційної ситуації, яка би враховувала сукупну дію всіх факторів, що активно проявляють себе на макрорівні.

3. Для підприємств і установ сфери послуг в умовах переходу на ринкові відносини особливо важливим є такий принцип, як самостійність у прийнятті рішень самим суб'єктом, що господарює, який несе всю повноту відповідальності за ефективність цих рішень, безперервність процесу відтворення. Однак не можна не враховувати, що при цьому держава строго регулює економічні процеси, забезпечуючи умови для чесної конкуренції (антимонопольне регулювання), і безпосередньо втручається в тих випадках, коли ринкові процеси самостійно не можуть забезпечити значні зрушення в пропорціях або виявляють негативні соціальні й економічні наслідки. При цьому держава використовує методи прямого та непрямого регулювання.

До методів прямого державного регулювання соціально-економічного розвитку організацій у сфері послуг відносяться: державні замовлення й контракти; підтримка централізованими фінансовими ресурсами; визначення і закріплення в планах і програмах стратегії розвитку; нормування; нормативні вимоги до якості, ефективності, екології; правові й адміністративні обмеження; ліцензування й акредитація діяльності всередині держави й на зовнішньому ринку. Методи непрямого впливу на економічні процеси в основному спираються на механізм товарно-грошових відносин. Вони впливають на економічні інтереси суб'єктів господарської діяльності. До них можна віднести: оподаткування, податкові пільги; регулювання цін; платежі за ресурси; ставки відсотків; амортизаційну політику; регулювання оплати праці й матеріального заохочення; митні тарифи та ін.

4. Системний підхід на рівні мотиваційної системи конкретизується в мотиваційну модель, яка передбачає розробку державної концепції та програми ефективного використання власності незалежно від її форми; вдосконалення існуючих, розробку та прийняття нових законодавчих актів, що регламентують діяльність підприємств сфери послуг з різною формою фінансування.

5. Процеси становлення ринкової форми обміну супроводжуються подоланням суперечностей, що мали місце в адміністративно-командній економіці.

На основі прогнозування у сфері послуг повинно здійснюватися передбачення тенденцій розвитку суспільного відтворення на різних його рівнях, виявлення й добір

оптимального з альтернативних шляхів впливу на майбутній розвиток економічних відносин сфери послуг, прогнозна оцінка коливань ринкової кон'юнктури й соціально-економічних наслідків запропонованих програмних рішень.

На сучасному етапі новим важливим елементом інвестиційної діяльності є курс на соціальну переорієнтацію всієї національної економіки. Для цього необхідні структурні зміни, які сприятимуть оздоровленню фінансових відносин, зміцненню матеріально-технічної бази сфери послуг, підвищенню ефективності загальнодержавних завдань.

1. Батура О.В., Новікова Л.Ф., Парена В.А. Проблеми розвитку сфери послуг в Україні: Монографія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – 150 с.
2. Парена В.А. Особливості участі сфери послуг у формуванні економічних відносин // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць: У 4-х т. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – Випуск 191. – Т. II. – С. 317–323.
3. Парена В.А. Економічний механізм сфери послуг у ринковому господарстві // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць: В 5 т. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – Вип. 193. – Т. III – С.715–721.
4. Папирян Г.А. Международные экономические отношения: Экономика туризма. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 270 с.
5. Попов А. Немецкая система гарантии качества услуг // Туризм: практика, проблемы, перспективы. – 1998. – № 7. – С. 7.